

Jsou vysoké školy zdrojem či překážkou v rozvoji občanství?

Libor Prudký

AULA, 2018, Vol. 26, No. 1-2: 11-14

Pro jistotu jsem se znovu začel do poslední verze zákona o vysokých školách. V úvodním ustanovení (§ 1) jsem našel, že vysoké školy:

- a) uchovávají a rozhojňují dosažené poznání a podle svého typu a zaměření pěstují činnost vědeckou, výzkumnou, vývojovou a inovační, uměleckou nebo další tvůrčí činnost,
- b) umožňují v souladu s demokratickými principy přístup k vysokoškolskému vzdělání, získání odpovídající profesní kvalifikace a přípravu pro výzkumnou práci a další náročné odborné činnosti,
- c) poskytují další formy vzdělávání a umožňují získávat, rozšiřovat, prohlubovat nebo obnovovat znalosti z různých oblastí poznání a kultury a podílejí se tak na celoživotním vzdělávání,
- d) hrají aktivní roli ve veřejné diskusi o společenských a etických otázkách, při pěstování kulturní rozmanitosti a vzájemného porozumění, při utváření občanské společnosti a přípravě mladých lidí pro život v ní,
- e) přispívají k rozvoji na národní a regionální úrovni a spolupracují s různými stupni státní správy a samosprávy, s podnikovou a kulturní sférou,
- f) rozvíjejí mezinárodní a zvláště evropskou spolupráci jako podstatný rozměr svých činností, podporují společné projekty s obdobnými institucemi v zahraničí, vzájemné uznávání studia a diplomů, výměnu akademických pracovníků a studentů.

Je tam také, jak lze vidět pod bodem d), „aktivní role ve veřejné diskusi o společenských a etických otázkách, při pěstování kulturní rozmanitosti a vzájemného porozumění, při utváření občanské společnosti a přípravě mladých lidí pro život v ní“.

Takže odpověď na otázku položenou v názvu tohoto textu je zřejmá: vysoké školy mají být zdrojem rozvoje občanství v této zemi.

Jenže – to co je v zákonu řečeno, je jen počátek, první písmenko. Další písmena abecedy tu chybí. Nejen v tomto zákonu, ale téměř ve všech obecných nástrojích vymezujících smysl, aktivity, cíle a obsahy vysokoškolského vzdělávání. Aspoň jsem tato „další písmena“ abecedy pro rozvoj občanství nenašel.

Co tím myslím?

Běžný přístup k vysokoškolskému vzdělávání je všeobecně znám: školy jsou vyzývány, aby plnily tři role – vzdělávací, vědeckou a působení na veřejnost – a jsou podle toho hodnoceny. To, jak se tyto role naplňují, teď ponechám stranou.

Připomenu však ještě jednu roli, na kterou se obvykle vůbec nemyslí – byt' existuje.

Studenti prezenčního („denního“) studia na vysokých školách se obvykle pohybují mezi 19. až 26. rokem života. Tedy v období, které v sociologickém a sociálněpsychologickém náhledu¹ na socializaci spadá do tzv. senzitivního období pro formování osobnosti. **Pro toto období je charakteristická vysoká otevřenost k přijímání hodnot, které mají zásadní vliv na utváření osobnosti k sebeuvědomění, hledání smyslu, vztahů k životu ostatních, k životu společnosti, k zárodkům občanství.**

Jako zdroje nabídky těchto hodnot (mediátory) působí nejen rodina, vrstevnické skupiny, média, širší i nejbližší sociální prostředí, ale i vzory a hodnoty, které mají studenti přímo před sebou. Včetně atmosféry, sociálního klimatu a struktury nabídky hodnot ze strany jejich fakult, kolejí, prostředí vysokých škol.

Představa odborníků – učitelů, že jejich učení a přístup ke studentům neobsahuje nabídku hodnot, je falešná. Představa odborníků tvořících základy pro působení vysokých škol ve společnosti bez respektování výchovného působení na studenty je rovněž falešná. Prezentace studia na vysoké škole jako výhradně technicistně – odborné a formálně uchopitelné reality má dopady na naučení se právě hodnotám obsaženým v takovém přístupu jako jedněm z rozhodujících. Totéž platí, když se studenti setkávají se snahou především (ba jen!) o konformitu a pragmatický přístup k nadřízeným (a těmi učitelé jsou, chtějí nechtějí), či dokonce se strachem jako jedním z základů vztahu vůči kantorům a škole.

Jinými slovy: i když není explicitě formulována, i když není prakticky v žádném z dokumentů o vysokých školách uváděna, existuje ještě **čtvrtá role vysokých škol – role výchovná, hodnototvorná, především s průnikem působení vysokých škol do tvorby hodnotových struktur studentů, výchovná ve smyslu rozvoje osobností studentů.** Výchovná role v souvislostech vývoje společnosti, v níž žijeme, nabývá na váze hlavně pokud jde o učení se občanství, či učení se svobodě.

At' je či není vymezena, výchovná role vysokých škol působí. At' si ji my, učitelé na vysokých školách, uvědomujeme či ne, jsme jejími aktéry.

Navíc: empirické výzkumy² ukazují, že existuje hodnotová predestinace pro výběr studia na vysoké škole. Lze rozpoznat, že:

- › jasně na úspěch, individualisticky a také pekuniárně orientovaní studenti zamíří hlavně na ekonomické a právnické fakulty;
- › studenti se snahou o ryzí a zjednodušující řešení pak často směřují na technické fakulty;
- › studenti s humanistickou hodnotovou orientací směřují na školy nebo fakulty humanitní, společenskovední a pedagogické.

¹ Např. u nás Říčan, P. *Cesta životem*. Praha: Portál 2004; z mezinárodních pramenů především práce Eriksonovy, např. u nás *Dětství a společnost*, Praha: Argo 2002.

² Připomenu jen ty, které jsem sám realizoval: Prudký, L. *Rozvoj osobnosti vysokoškoláků jako součást kvality výuky. Témata a otázky k pojetí vysokoškolského studia jako učení se svobodě*. Brno: CDK 2014.
Prudký, L. *Vývoj hodnotových struktur studentů FHS UK*. Praha: FHS UK 2017.

Navíc existují i difference regionální.

Nabídka hodnot pro studenty během vzdělávání je vždy konfrontována s jejich aktéry (kteří vzdělávání nabízejí) a s hodnotami nabízenými jinými sociálními mediátory. Pokud ovšem vysoké školy a studium na nich potvrdí naznačené hodnotové predispozice, je téměř jisté, že se takové hodnotové struktury ve studentech hluboce zakoření.

Navíc uvedené (i další) výzkumy rovněž ukazují, že hédonistické hodnotové orientace jsou sice pro studenty tohoto věku nejvýraznější, avšak neznamená to, že by jiné nabídky hodnot pro ně nebyly zajímavé. Podíl studentů s potřebou aktivizace i v otázkách spojených se studentskými problémy není velký. Ani nepřevažuje – u výrazné části vysokých škol – přímo zájem o studium daného oboru či směru. Tendence k pragmatickému zaměření „zvládnutí“ vysoké školy a získání titulu (jako podmínky pro vzestup, dobré místo, kariéru) jsou zřejmě nejčastější. To ovšem dále zvyšuje váhu potřebného působení vysokých škol na hodnotovou strukturu studentů ústící v napomáhání nalézat cesty k otevřené společnosti. Problém může spočívat i v tom, že vysoké školy navíc často nemají v tomto směru na co navázat po školách středních.

Jaké odpovědi lze pak očekávat na otázku položenou v názvu tohoto textu? Když součástí oné otázky jsou poměrně zřejmé: do jaké míry jsou současní absolventi vysokých škol připravováni na to, aby přispívali k cestám k otevřené společnosti v této zemi? Do jaké míry z nich budou občané, kteří vystoupí z existence v anomické situaci? Do jaké míry si učitelé a další pracovníci odpovědní za vysoké školy uvědomují, že působí i v této roli na studenty a jejich studium a na postavení vysokých škol ve společnosti? A jak na ně v tomto směru působí? Do jaké míry tušíme, jak podoba naplňování této role působí na kvalitu života v této zemi?

A přitom možná jde o roli v současné společnosti této země nejvýznamnější. Protože podoba a důsledky jejího naplňování mohou hatit ostatní role vysokých škol. A mohou dokonce přispívat ke ztrátám svobod v naší společnosti.

Navíc: vysoké školy, jejich pracovníky, aparáty a „atmosféru“ na nich nic „oficiálně“ nevede k tomu, aby se touto problematikou zabývali. V oficiálních dokumentech o vysokých školách nebývá o jejich výchovné roli ani slovo. Je pak na učitelích a školních týmech, do jaké míry si uvědomují toto své působení a do jaké míry se jím chtějí a mohou zabývat.

Podstatné je samozřejmě i převažující působení individualistických hodnotových orientací v této zemi, ba dnes už téměř obecně přijaté „české varianty neoliberalismu“, tak blízké libertariánské tradici. Konečně růst nedůvěry ve společnosti – projevující se mj. ve stále rostoucí formalizaci a byrokratizaci, protože „nikomu nelze věřit“, „lebo všeci kradnú“ – je také jedním z velkých témat v této souvislosti.

To, že souvislosti, potřeby a dopady podob naplňování výchovné funkce vysokých škol se neobjevují v žádném obsahu výuky a rozhodně nepatří mezi kritéria hodnocení, není nutné připomínat.

Otázka v úvodu zněla: jsou vysoké školy pomocníkem či překážkou v cestách k učení se občanství a svobodné existenci studenty těchto škol? Odpověď asi nemůže hovořit o tom, že by vysoké školy v této zemi sloužily hlavně či všeobecně jako pomocník na této cestě. Určitě ne, pokud jde o pravidla pro fungování vysokých škol v této zemi.

Je rozumné nechat to tak?

Jsou teorie i poznatky³, které prokazují, že stavění překážek (například v tom, že se skoro nikde neučíme svobodě!), vytváří situace bránící samotné existenci, natož rozvoji demokratické svobodné společnosti. A to je riziko, které bychom měli co nejvíce zmenšovat.

Když jsem na toto téma před časem diskutoval s kolegy, jeden poznamenal: „Vypouštíte džina z láhve! Když se toho chopí ti „správní“ úředníci, zasáhne nás další tsunami administrativních pokynů, jak tuto funkci sledovat, vyhodnocovat, rozvíjet, plánovat, atd. atd.“

Aby nedošlo k nedorozumění: předchozí slova nenabízím jako východisko pro několikaletou a mnohamiliónovou cestu k utváření kritérií pro hodnocení „úrovně výchovy“ na vysokých školách! Už tak je oněch pseudokritérií a formulářů tolik, že skoro nezbyvá čas na výuku. A v tvorbě takových kritérií by se – jako obvykle – obsah ztratil.

A ani nemůže jít o výklad založený na té či oné ideologii. Nebo dokonce o hledání jednotících hledisek pro výchovné působení vysokých škol. Přípomínky o hledání cest k otevřené společnosti jako základu výchovných snah se vztahují na zvýraznění váhy svobody a demokracie ve výchově budoucích občanů a právě na otevřenost ve výchovném působení.

Jde mi o „pouhé“ upozornění na skutečnost, která tak jako tak je a o níž bychom všichni měli víc vědět a přemýšlet, jak ji vlastně naplňujeme a jak ji naplňovat co nejlépe.

Jsem si vědom, že většinou si tuto funkci své práce uvědomujeme, ale i tak je, myslím, důležité ji připomínat a připravovat na ni budoucí učitele, pracovníky ve vysokém školství i ty na úřadech, které se zabývají chodem a funkcemi vysokých škol.

Ing. Libor Prudký, Ph.D.

libor.prudky@fhs.cuni.cz

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií
U Kříže 8
158 00 Praha 5-Jinonice

³ Např. Böckenförde, E.-W. *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. Frankfurt: Suhrkamp 1976, a řada dalších.